

İntizar Əbülfəz qızı Əsgərova

Bakı Dövlət Universiteti

magistrant

esgerliintizar8@gmail.com

**ERMƏNİSTAN-AZƏRBAYCAN, DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQİŞƏSİ ZƏMİNİNDƏ İNSAN
VƏ VƏTƏNDAŞ HÜQUQ VƏ AZADLIQLARININ POZUNTULARININ TƏHLİLİ***Açar sözlər: Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü, insan hüquqları pozuntuları, beynəlxalq hüquq, münaqişənin beynəlxalq-hüquqi təzahürləri***Analysis of violations of human and civil rights and freedoms in the
Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh conflict
Summary**

As a result of the Armenian-Azerbaijani conflict over Nagorno-Karabakh, which began with unfounded territorial claims by Armenian nationalists, the Caucasus has become one of the hottest regions in the world. The international legal manifestations of the Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh conflict are clearly visible. Thus, the occupation of Azerbaijani lands, the living conditions of people expelled from the occupied territories, which are reflected in international agreements, freedom, property, non-torture, etc. Violation of Armenia's rights clearly shows Armenia's violation of the norms and principles of international law. The restoration of a comprehensive, just peace in the Caucasus can be achieved only on the basis of adherence to the universally recognized norms and principles of international law.

Key words: Nagorno-Karabakh conflict, Armenian aggression against Azerbaijan, human rights violations, international law, international legal manifestations of the conflict

Giriş

Beynəlxalq hüququn hər bir subyektinin üzərinə götürdüyü öhdəliklər ərazi bütövlüyü və sərhədlərin toxunulmazlığı prinsiplərinə riayət edilməsindən başlayır.

Erməni millətçilərinin əsassız ərazi iddiaları ilə başlanmış Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində Qafqaz dünyanın ən qaynar regionlarından birinə çevrilmişdir. Ermənistan tərəfindən Azərbaycan Respublikasına, xalqına və dövlətçiliyinə qarşı uzun müddət törədilən və son dövrdə daha da genişlənən cinayətlər beynəlxalq hüquq normalarının nəinki kobud şəkildə pozulması, eyni zamanda, cəmiyyətdə beynəlxalq hüquqa olan inamı qırmaqla beynəlxalq əməkdaşlıq siyasətinə ağır zərbələr vurmuşdur. Bu cinayətkar əməllər beynəlxalq hüququn sas prinsiplərinin ciddi şəkildə pozulması ilə müşayiət edilir. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq-hüquqi təzahürləri aydın şəkildə görünür. Belə ki, Azərbaycan torpaqlarının işğal olunması, işğal olunmuş ərazilərdən qovulmuş insanların beynəlxalq müqavilələrdə ifadəsini tapmış yaşamaq, azadlıq, mülkiyyət, işgəncəyə məruz qalmamaq və s. hüquqlarının pozulması Ermənistanın beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərini pozmasını açıq şəkildə göstərir. Qafqazda hərtərəfli, ədalətli sülhün bərpasına ancaq, beynəlxalq hüququn hamılıqla tanınmış norma və prinsiplərinə riayət olunması əsasında nail olmaq olar.

Son dövrdə baş vermiş hadisələri nəzərə alsaq, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi həm ölkəmiz, həm də Qafqaz regionunda öz aktuallığını qoruyub saxlamaqdadır. Müasir dövr üçün ən aktual və əhəmiyyətli məsələlərdən biri olan insan hüquq və azadlıqlarının etibarlı şəkildə müdafiəsindən yola çıxaraq qeyd etmək lazımdır ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi yarandığı vaxtdan Ermənistan tərəfindən daim olaraq insan hüquq və azadlıqları kobud şəkildə pozulmuşdur. Bu isə birbaşa olaraq beynəlxalq hüququn əsas norma və prinsiplərinin pozulmasına gətirib çıxarmışdır. Buna görə də, Ermənistan tərəfindən insan hüquq və azadlıqlarının pozuntuları dünya birliyinin diqqət mərkəzində olmalıdır.

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Azərbaycanda insan hüquqları və demokratiyanın inkişafına mane olan ən başlıca səbəblərdəndir. Cənubi Qafqaz regionunda beynəlxalq hüquqa və ATƏT-in Helsinki Yekun Aktına uyğun sivil, dövlətlərarası münasibətlər bərqərar olmamışdır. İki ölkə arasında elan edilmədən aparılan müharibənin nəticələri bölgədə sülh və sabitliyin yaranmasına mane olmuşdur.

Müharibənin bütün dəhşətlərini və ölkəyə vurduğu maddi-mənəvi zərəri təkcə statistik göstəricilərlə ifadə etmək mümkün deyil.

Beynəlxalq humanitar hüquq insan həyatının qorunmasını təmin etməklə, bu müdafiəni müharibə və hərbi münaqişələr dövründə də həyata keçirməkdədir. Bu mənada o, insan həyatının qorunmasını yaşama

haqqından daha da irəli götürməkdədir. Belə ki, humanitar hüquq müharibə zamanı insanların aclıqla üzbəüz buraxılmasını, yaşamaları üçün mühüm olan yerlərin dağıdılmasını qadağan edir. Beynəlxalq insan hüquqları hüququ müharibə zamanı mülki əhalinin qorunmasına bu dərəcə əhəmiyyət verdiyi və Ermənistanın da bu müddəaları özündə əks etdirən aktları ratifikasiya etdiyi təqdirdə davamlı olaraq fundamental insan haqları Ermənistan tərəfindən pozulmuşdur. (2, s.81).

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zamanı insan hüquqlarının və humanitar hüquq normaları tələblərinin pozulması faktları kifayət qədər çoxdur. İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannaməni və insan hüquqları sahəsində bir çox müqavilə və konvensiyaları qəbul etmiş Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və digər beynəlxalq təşkilatlar, həmin müqavilə və konvensiyaların iştirakçısı olan dövlətlər onlarda nəzərdə tutulmuş hüquq və azadlıqların təmininə hörmətlə yanaşmalıdırlar.

Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq paktın 2-ci maddəsində göstərilir ki, hər bir dövlət onun ərazisi hüddudlarında və onun yurisdiksiyasında olan bütün şəxslərin bu Paktda elan olunmuş hüquqlarına heç bir cəhətdən, o cümlədən irqi, dərisinin rəngi, cinsi, dili, dini, siyasi və digər əqidələri, milli, yaxud sosial mənşəyi, mülki vəziyyəti, yaxud digər hallar baxımından fərq qoyulmadan fərq qoyulmadan hörmət etməyi və onların təmin olunmasını öhdəsinə götürür. (4). Lakin bu müddəaların tələbi Ermənistan tərəfindən tamamilə pozulmuşdur. "İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında" Konvensiya, eləcə də Avropa Şurası tərəfindən qəbul edilmiş digər Konvensiyaları araşdırmaqla onlarda nəzərdə tutulan müddəaların tələblərinin Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zamanı pozulmasına dair yüzlərlə fakt göstərmək mümkündür.

Erməni qəsbkarları tərəfindən törədilən Xocalı soyqırımı insan hüquq və azadlıqlarının ən kobud və ən qəddar şəkildə pozulmasına bir nümunədir və bu, bir çox beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş sənədlərdə də öz əksini tapıb. Bu sənədlərdə Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü, Xocalıda mülki insanların vəhşicəsinə öldürülməsi birmənalı olaraq pislənir. Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünə dəstək ifadə olunaraq, güc tətbiq etmək yolu ilə ərazi əldə edilməsinin BMT nizamnaməsinə və beynəlxalq hüquqa zidd olduğu bir daha vurğulanır, Xocalı qurbanlarının və onların qohumlarının onlara vurulmuş mənəvi və maddi itkilərə görə ədalətli və hüquqi əsasda təzminat almaq hüququ da tanınır. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 5-ci maddəsində göstərilir: "Heç kim isgəncələrə və yaxud ağır, qeyri-insani və ya onun ləyaqətini alçaldan rəftara və cəzaya məruz qalmamalıdır". (5).

Azərbaycan ərazilərini işğal etmək məqsədilə həyata keçirilən hərbi əməliyyatlar hüquqi müstəvidə təcavüz kimi dəyərləndirilir. Eyni zamanda Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin bir sıra qərarlarında Ermənistan tərəfindən Azərbaycan ərazilərinin işğalı faktı təsdiq edilmişdir. Belə ki, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Böyük Palatasının "Çıraqov və digərləri Ermənistan qarşı" işi üzrə çıxarılan qərarında (2015) Ermənistan tərəfindən Azərbaycanın ərazilərinin işğalı faktının ərizəçilərin hüquqlarının pozulması ilə qarşılıqlı əlaqəyə malik olduğu vurğulanıb. Məhkəmə Konvensiyanın 1 nömrəli Protokolunun 1-ci maddəsinin, Konvensiyanın 8 və 13-cü maddələrinin davam edən pozuntusunun baş verdiyini qətl etmişdir. Konvensiyanın qeyd olunan maddələri ilə şəxsin öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququ (1 nömrəli Protokolun 1-ci maddəsi), şəxsi və ailə həyatına, evinə və yazışma sirlərinə hörmət hüququ (8-ci maddə) və hüquq və azadlıqları pozulan hər kəsin səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malik olma hüququ (13-cü maddə) qorunur. Beləliklə, qeyd etdiyimiz bu hüquqlar və bunun kimi Konvensiya ilə qorunan bir çox hüquq və azadlıqlar Ermənistan tərəfindən dəfələrlə kobud şəkildə pozulmuşdur. (6).

Ermənistan Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi beynəlxalq hüququn pozulması prizmasında təhlil edərkən, qeyd etmək lazımdır ki, Ermənistanın ölkəmizə qarşı açıq-aşkar təcavüzü bütün beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə ziddir. Belə ki, dünyada sülhün və təhlükəsizliyin təminatçısı olan BMT Nizamnaməsinin 1-ci maddəsinin 1-ci bəndində təşkilatın əsas vəzifəsi kimi "beynəlxalq sülhü qorumaq və bu məqsədlə təcavüz hərəkətlərinə və ya sülhün pozulmasına yönəlmiş digər pozuntulara qarşı təsirli kollektiv tədbirlər həyata keçirmək" nəzərdə tutulur. Nizamnamə nəinki təcavüzü, həm də dövlətlərarası münasibətlərdə qüvvə və ya hədə tətbiq etməni də qadağan edir (2ci maddənin 2ci bəndi), dövlətlər arasında baş verə biləcək hər cür mübahisələri ancaq dinc vasitələrlə həll etməyi tələb edir (2ci maddənin 3cü bəndi) (3, s.3, 19-20).

Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü zamanı qadınların və uşaqların hüquqlarının kobud şəkildə pozulması məsələlərinə gəldikdə isə, Ermənistan BMT-nin Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyasını ratifikasiya etmiş, lakin buna baxmayaraq uşaqlara qarşı zorakılıq əməlləri törətməkdən çəkinmir, istər müharibə, istərsə də atəşkəs zamanı öz çirkin niyyətlərini həyata keçirmişdir. Ermənistanın Azərbaycan mülki əhalisinə və mülki obyektlərə birbaşa və qəsdən hücumları, beynəlxalq humanitar hüququn və insan haqlarının, xüsusilə 1949-cu il Cenevre konvensiyaları və ona 1saylı Əlavə, həmçinin Uşaqların hüquqlarının və İnsan hüquqlarının müdafiəsi və fundamental azadlıqlara dair Konvensiyanın ciddi şəkildə pozulmasıdır.

Bununla yanaşı, azərbaycanlı olub-olmamasından asılı olmayaraq, uşaqların müharibədən əziyyət çəkməsi yolverilməzdir. 1988-1994-cü illər ərzində Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Azərbaycanda uşaqların qətlə yetirilməsi ilə bağlı kifayət qədər faktlar vardır.

Məlum olduğu kimi, 27 sentyabr 2020-ci il tarixindən başlayaraq Ermənistan silahlı qüvvələrinin yaşayış məntəqələrimizi və sosial obyektləri müxtəlif növ iri çaplı artilleriya qurğuları və digər silahlardan atəşə tutması nəticəsində mülki əhali, o cümlədən, qadın və uşaqlar qətlə yetirilmiş, yaralanmış, çoxsaylı evlərə və mülki obyektlərə ciddi ziyan dəymişdir. Bu hərbi təcavüz nəticəsində Cenevrə Konvensiyalarının, o cümlədən Müharibə zamanı mülki əhalinin müdafiəsi haqqında 1949-cu il 12 avqust tarixli Cenevrə Konvensiyasının, habelə BMT Uşaq Hüquqları Konvensiyasının və insan hüquqları sahəsində digər sənədlərin müvafiq müddəaları kobud şəkildə pozulmuşdur. Beynəlxalq humanitar hüququn tələblərinə əsasən müharibə yalnız silahlı münaqişədə olan tərəflərin silahlı qüvvələri arasında aparılmalıdır. Mülki əhali döyüşlərdə iştirak etməməli və onlarla hər bir halda hörmətlə davranılmalıdır. “Müharibə zamanı mülki şəxslərin müdafiəsinə dair” IV Cenevrə Konvensiyasının 3-cü maddəsinə əsasən mülki əhalinin həyatına və fiziki toxunulmazlığına qəsd, o cümlədən onların hər cür öldürülməsi, şikəst edilməsi, onlarla qəddra davranış, əzab və işgəncə verilməsi, insan ləyaqətinə qəsd, təhqir və alçaldıcı hərəkətlər qadağan edilir. (1, s.10).

Konvensiyanın 33-cü maddəsində isə nəzərdə tutulur ki, heç bir mülki şəxs törətmədiyi hüquq pozuntusuna görə cəzalandırıla bilməz. Mülki əhaliyə qarşı kollektiv cəza tədbirlərinin görülməsi, mülki əhalini qorxuya salmaq, onlara qarşı terror hərəkətləri, onların talan edilməsi qadağan edilir. Lakin Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən mülki əhalinin aviasiya və artilleriya ilə bombalanması Dağlıq Qarabağdan uzaqda yerləşən yaşayış məntəqələrində də həyata keçirilmişdir. Bu hərəkətlər məhz mülki əhalinin qorxuya salınması, onlara qarşı terror kimi qiymətləndirilməlidir.

Birinci və ikinci Qarabağ müharibəsi arasında olan müddət ərzində beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinin daha da təkmilləşməsi və Ermənistan tərəfindən bir çox aktların və sənədlərin ratifikasiya olunmasına baxmayaraq, 27 sentyabr 2020-ci ildə yenidən başlamış İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı Ermənistan eyni vəhşilikləri göstərərək mülki əhaliyə, qadınlara, uşaqlara qarşı hücum aktlarını həyata keçirmişdir.

Nəticə

Son olaraq qeyd etməliyik ki, sadaladığımız bütün bu hadisələr və insan hüquqlarının dəfələrlə kobud şəkildə pozulması Ermənistanın təcavüzkar siyasətini, qeyri-insani hərəkətlərini növbəti dəfə təsdiqləyərək, beynəlxalq hüquq normalarına saymazyana münasibət göstərdiyini bir daha sübut edir. Dünya ictimaiyyəti bu cür qəddarlıq, amansızlıq və qeyri-insani hadisələrə laqeyd qalmamalı, beynəlxalq müharibə cinayətləri törətmiş Ermənistanın BMT Nizamnaməsinə müvafiq olaraq cəzalandırılmasına nail olmalı, xüsusi beynəlxalq tribunal yaradılması və cinayətkar şəxslər barədə ədalətli qərar qəbul edilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Ömərov V. “Hüquqi dövlət və beynəlxalq hüquq: Cenevrə Konvensiyaları” Səs qəzeti, 2011, s.10.
2. Dr. Nuri O, Dedeyev B, Yılmaz R, İbayev V. “Karabağ Savaşı Siyasi-Hüküki-Ekonomik Analiz” Baku, 2008, 103s.
3. “Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice United Nations” New York, 1999, 87p.
4. <https://migration.gov.az>
5. <https://mod.gov.az/az/pre/18910.html>
6. <https://ombudsman.az>

Rəyçi: prof. R.Məmmədov

Göndərilib: 24.02.2021

Qəbul edilib: 28.02.2021